

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Antwoord aan Hoogerwerf

Daudt, H.

Citation

Daudt, H. (1968). Antwoord aan Hoogerwerf. *Acta Politica*, 3: 1967/1968(2), 162-171. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450999>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450999>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

ANTWOORD AAN HOOGERWERF

door H. Daudt

In mijn artikel in het oktobernummer van *Acta Politica* over 'Verkiezingsonderzoek in Nederland' heb ik enkele kritische opmerkingen gemaakt over Hoogerwerfs bijdrage 'De Nederlandse kiezers en het partijstelsel. Verbondenheid, weerstand en voorstelling' in *Acta Politica*, jrg. II (1966/67), afl. 4.

Ik constateerde dat aan de analyse en uitwerking van sociaal-wetenschappelijk onderzoeksmateriaal problemen zijn verbonden, die o.a. bij Hoogerwerf niet de aandacht hebben gekregen die zij verdienen.

In mijn overzicht heb ik mij beperkt tot het signaleren van twee tekortkomingen:

— het ontbreken van enigerlei rechtvaardiging van de gekozen procedure van index-constructie, waardoor politieke partijen ongeacht hun grootte een gelijk gewicht krijgen en de kiezers minder meetellen naarmate hun partij groter is. Wat is, zo vroeg ik, de theoretische of praktische betekenis van de vreemde getallenordering die hieruit voortvloeit?

— Het gebruik van de term typologie op een wijze die afwijkt van het wetenschappelijk spraakgebruik. Waarom, zo vroeg ik, is hij niet tevreden met de ordeningsprocedures die zijn vervat in het gangbare typologiebegrip en wat zijn de theoretische en praktische gronden om andere procedures te hanteren, waarvan de resultaten in afwijking van het wetenschappelijk spraakgebruik eveneens als typologie worden aangeduid?

Mijn eerste vragen, die betrekking hebben op de indexconstructie beantwoordt de auteur met uitspraken, die voor een deel een herhaling zijn van de toelichting uit zijn eerste artikel.

Mijn vraag luidde: Waarom een index waarin de kiezers minder meetellen naarmate hun partij groter is?

Het antwoord van de schrijver is: '... doet niets ter zake', '... is irrelevant' (p. 74), '... omdat het gaat om de verbondenheid binnen een bepaalde partij ten opzichte van een andere partij' (p. 75).

Mijn vraag blijft: waarom doet dit verschillende gewicht niet ter zake?

Een volgende vraag luidde: Wat is de theoretische betekenis van een dergelijke index?

Het antwoord van de schrijver is:

'De theoretische betekenis van mijn indices is dat zij bepaalde vormen van verbondenheid en weerstand van het totale electoraat van een bepaalde partij operationeel maken. Het theoretische belang van de begrippen verbondenheid en weerstand hoeft na alle sociometrie en andere theorievorming en onderzoek niet meer te worden aangetoond.' (p. 75)

Mijn vraag blijft: Kan de auteur toch nog eens het theoretische belang aantonen van de begrippen verbondenheid en weerstand, zoals die door hem zijn geoperationaliseerd?

Tenslotte luidde de vraag: Wat is de praktische betekenis van een dergelijke index? Het antwoord van de schrijver is:

'Praktisch hebben de indices, zoals politici en journalisten zeer wel blijken te beseffen, betekenis met het oog op de eventuele vernieuwing van het partijstelsel, de tactiek ten aanzien van samenwerking of oppositie tussen partijen en de propaganda voor bepaalde partijen.' (p. 75)

Mijn vraag blijft: Hoe dan, zonder dat er door de politici verkeerde conclusies uit de getallenordeningen worden getrokken?

Interessanter dan deze herhalingen is het antwoord van de schrijver op het gebruik van de term typologie.

Er blijkt inderdaad van een typologie geen sprake te zijn op de plaats waar ik die volgens de aanvankelijke aanwijzingen van de auteur had vermoed.

De schrijver had op pag. 318 gesproken over 'typologie' en gaf vervolgens op pag. 319 een opsomming van de 'typen'. Aangezien volgens het normale spraakgebruik 'typen' elementen zijn van een typologie, meende ik te mogen concluderen dat de opsomming van zeven typen op pag. 319 door de auteur als een typologie werd beschouwd. Ikzelf gaf in dit verband de voorkeur aan de term anti-typologie, omdat er hier geen sprake was van een beknopte, eenduidige en zinvolle indeling. Inderdaad blijkt de schrijver er een geheel eigen spraakgebruik op na te houden, zij het nog een ander dan ik had vermoed.

Wat hij een type noemt, had, zo blijkt uit zijn antwoord, eigenlijk typologie moeten heten en waar hij sprak over 'een typologie', daar bedoelde hij 'reeksen van typologieën'.

'Elk van deze tweedelingen kan men als een afzonderlijke typologie beschouwen of, om het net zo mooi als Daudt te zeggen, als een gereduceerde meerdimensionale ordening. Ik heb dus met reeksen van typologieën gewerkt.

In plaats van dit alles expliciet te stellen, heb ik in de tekst kortheidshalve gesproken van 'de typologie' en van 'de typen' (p. 319). Ook heb ik eveneens kortheidshalve, maar ditmaal wel expliciet, in het samenvattende overzicht (p. 319) wel de beginselpartijen vermeld, maar niet de "andere dan beginselpartijen", wel de belangenpartijen, maar niet de "andere dan belangenpartijen", enzovoorts.' (p. 77)

Er kan dus worden geconstateerd:

- 1 de schrijver sprak over typologie, maar hij bedoelde reeksen van typologieën (kortheidshalve!);
- 2 de schrijver sprak over typen, maar hij bedoelde typologieën (kortheidshalve!);

3 de schrijver noemde van elke tweedeling die hij als een afzonderlijke typologie beschouwt, slechts één helft ('eveneens korthedshalve').

Duidelijkheidshalve had de auteur best enkele woorden meer mogen gebruiken in zijn eerste artikel. Belangrijker is echter of elk van deze slechts voor de helft vermelde tweedelingen inderdaad als een typologie kan worden beschouwd, ofwel als een gereduceerde meerdimensionale ordening.

De eerste argwaan wordt gewekt doordat de schrijver op pag. 76 spreekt over vier dichotome kenmerken die zouden leiden tot een sluitende, eenduidige, niet-overlappende zesdeling.

Aangezien een klassificatieschema van vier dichotome kenmerken in eerste instantie leidt tot zestien klassen en niet tot zes, en zelfs drie dichotome kenmerken in eerste instantie nog altijd acht klassen opleveren, vraagt men zich af waar die zesdeling vandaan komt en wat de onderzoeker eigenlijk heeft gedaan. In mijn eerste artikel meende ik te kunnen volstaan met enkele opmerkingen over typologieën oftewel gereduceerde meerdimensionale ordeningen; nu blijkt dat ik ter verduidelijking nader moet ingaan op de begrippen meerdimensionaal klassificatieschema en meerdimensionale ordening.

Wanneer men in een onderzoek de onderzochte eenheden indeelt naar meer dan één kenmerk, dan geeft een meerdimensionaal klassificatieschema aan het aantal en de aard van de combinaties waarin de verschillende kenmerken kunnen voorkomen bij de verschillende onderzochte eenheden.

Men krijgt een meerdimensionale ordening van de onderzoekseenheden door na te gaan welke van de mogelijke kenmerkencombinaties zich in feite voordoen bij de eenheden uit het onderzoek; de feitelijke aanwezigheid van diverse kenmerkencombinaties en hun frequentie blijken uit de gevulde cellen van het schema en uit de aantallen onderzoekseenheden in elke cel.

Ter illustratie een voorbeeld waarbij wordt uitgegaan van drie dichotome kenmerken, a , $\bar{a}$; b , $\bar{b}$; c , $\bar{c}$, waarvan de mogelijke en feitelijke combinaties worden onderzocht bij een onderzoek met 100 eenheden. Het zal duidelijk zijn dat er acht mogelijke kenmerkencombinaties voorkomen, hetgeen op twee wijzen eenvoudig is voor te stellen (fig. 1 en 2). De afwezigheid van een van de kenmerken is aangegeven door $\bar{a}$, of $\bar{b}$ of $\bar{c}$ en ook (korthedshalve!) door een streepje (-). De nummering 1 tot en met 8 geeft overeenkomstige kenmerkencombinaties aan in de figuren 1 en 2.

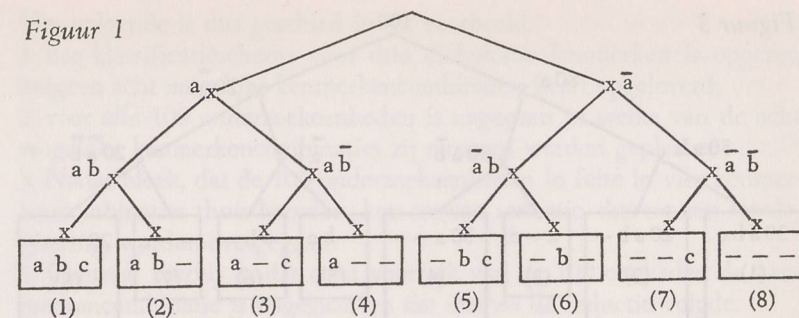
Laten wij nu eens aannemen dat de 100 onderzochte eenheden de volgende kenmerkencombinaties hebben:

20 hebben niet kenmerk a en evenmin kenmerk b en c ;

80 hebben wel kenmerk a ,

50 daarvan hebben ook kenmerk b , maar 30 niet.

Figuur 1

Figuur 2

	a		$\bar{a}$	
	b	$\bar{b}$	b	$\bar{b}$
c	$a b c$ (1)	$a - c$ (3)	$- b c$ (5)	$- - c$ (7)
$\bar{c}$	$a b -$ (2)	$a - -$ (4)	$- b -$ (6)	$- - -$ (8)

Alle 30 die wel kenmerk a maar niet kenmerk b hebben, missen eveneens kenmerk c .

Van alle 50 die kenmerk a en b hebben, hebben 30 eveneens kenmerk c , maar 20 niet.

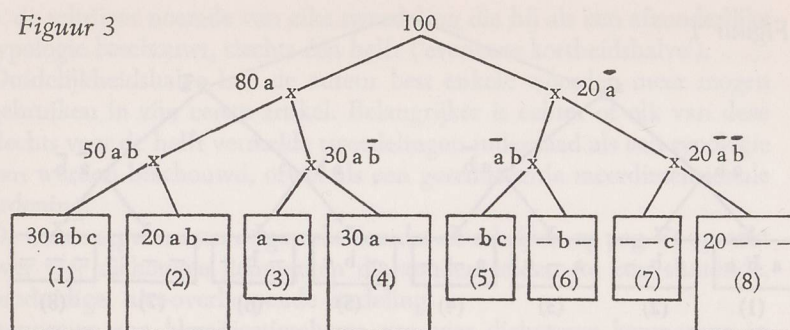
De meerdimensionale ordening van de 100 onderzoekseenheden is dan als volgt in de twee figuren weer te geven (fig. 3 en 4).

Het zal duidelijk zijn, dat in dit (ideale) geval eenvoudig tot een reducering van de meerdimensionale ordening, dus tot typologisering kan worden overgegaan. De lege cellen kunnen worden weggelaten en het onderzochte materiaal van 100 eenheden is te verdelen in vier typen:

30 eenheden hebben kenmerkencombinatie $a b c$

20 eenheden hebben kenmerkencombinatie $a b -$

Figuur 3

Figuur 4

	a		ā	
	b	b̄	b	b̄
c	30 a b c (1)	a - c (3)	- b c (5)	- - c (7)
c̄	20 a b - (2)	30 a - - (4)	- b - (6)	- - - (8)

30 eenheden hebben kenmerkencombinatie a - -
20 eenheden hebben kenmerkencombinatie - - -.

Zeer bewust heb ik hier een voorbeeld gekozen waaruit blijkt dat de in het onderzoekmateriaal aanwezige kenmerken een ideaal patroon van een Guttman-schaal vormen, waarbij c het 'moeilijkste' en a het 'gemakkelijkste' kenmerk is.

Heel eenvoudig is dit af te leiden uit figuur 3.

Alle onderzoekseenheden die kenmerk c hebben, hebben ook steeds a en b (de 30 in a b c; vergelijk de *lege* cellen genummerd 3, 5 en 7); alle onderzoekseenheden die kenmerk b hebben, hebben ook steeds kenmerk a (de 50 a b, verdeeld over a b c en a b -; vergelijk de *lege* cellen 5 en 6), enzovoorts.

Het volgende is dus geschied in dit voorbeeld:

1 het klassificatieschema voor drie dichotome kenmerken is opgezet, hetgeen acht *mogelijke* kenmerkencombinaties heeft opgeleverd;

2 voor *alle* 100 onderzoekseenheden is nagegaan in welke van de acht *mogelijke* kenmerkencombinaties zij moesten worden geplaatst;

3 Nadat bleek, dat de 100 onderzoekseenheden in feite in vier kenmerkencombinaties thuis hoorden, kon tot een reductie, dus tot een typologisering, worden overgegaan.

4 Centraal hierbij is, dat eerst voor *elk* van de 100 eenheden de kenmerkencombinatie is nagegaan en dat *daarna* de reductie volgde.

Deze samenvatting van hetgeen wordt behandeld in methodologische handboeken was nodig om te laten zien, dat H.'s procedure *niet* 'vol-doet aan de eisen van de literatuur'. Tevens kan hierdoor duidelijker worden, waar H. is uitgegleden bij zijn poging om met *vier* kenmerken te komen tot een *zesdeling* die sluitend, eenduidig en niet-overlappend zou zijn.

A. H. zegt:

'De indelingscriteria zijn in het artikel duidelijk genoemd, namelijk "voorstellingen van kiezers ten aanzien van de door hen gekozen partijen en redenen voor hun partijkeus". Die voorstellingen en redenen werden gepeild door middel van in het artikel expliciet vermelde vragen (p. 314). Er was een reeks van uitspraken, zoals bijvoorbeeld "Deze partij komt op voor mensen zoals ik".

De *voorstellingen* werden ten aanzien van elke uitspraak gepeild door middel van de vraag: "Ik zal u enkele zinnen voorlezen over de partij waarop u de vijftiende februari gestemd heeft. Wilt u steeds zeggen: "Dat is zo" of "Dat is niet zo?"

De *redenen* werden gepeild door middel van de vraag: "Ik lees nu de zinnen voor waarvan u zei: "Dat is zo". (curs. H.D.). Wilt u bij elke zin zeggen of dat voor u ook een reden is geweest om op deze partij te stemmen?"

De *hoofdrede*nen werden gepeild door middel van de vraag: „Hier ziet u de zinnen waarvan ik u zei dat het voor u een reden is geweest om op deze partij te stemmen". (curs. H.D.) Wilt u nu zeggen welke van deze redenen u zelf de belangrijkste vindt om op deze partij te stemmen?"

Dit waren drie indelingscriteria.'

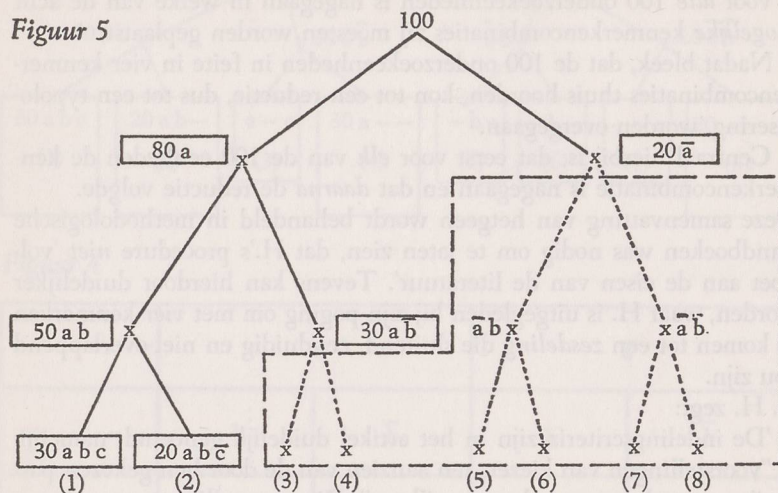
Wij zien dus dat eerst aan *alle* kiezers op een bepaalde partij een vraag werd gesteld, waarop kon worden geantwoord 'Dat is zo' of 'Dat is niet zo'.

Vervolgens werd slechts aan dat gedeelte van hen, dat antwoordde 'Dat is zo' de volgende vraag gesteld, waarop kon worden geantwoord met 'Dat is een reden geweest' of 'Dat is geen reden geweest'.

Tenslotte werd slechts aan dat gedeelte van de kiezers op een bepaalde

partij dat antwoordde 'Dat is een reden geweest', de derde vraag gesteld over de hoofdreden. Wij kunnen dat naar analogie van de figuren 1 en 3 als volgt in figuur 5 voorstellen.

Figuur 5

De 100 geven in dit geval aan alle kiezers op een bepaalde partij aan wie de eerste vraag werd gesteld.

Bij 80 a vindt men de ondervraagden die antwoordden 'Dat is zo'.

Bij 20 ā vindt men degenen die antwoordden 'Dat is niet zo'.

Bij 50 a b vindt men het gedeelte van de 80 dat op de tweede vraag antwoordde 'Dat is een reden geweest'; bij 30 a b̄ diegenen van de 80 die antwoordden 'Dat is geen reden geweest'.

Tenslotte vindt men bij 30 a b c het gedeelte van de 50 dat op de volgende derde vraag antwoordde 'Dat is de belangrijkste reden' en bij 20 a b c̄ diegenen die antwoordden 'Dat is niet de belangrijkste reden'. In figuur 5 geven de stippellijnen aan welke indelingsmogelijkheden van het classificatieschema onbenut zijn gebleven door de gebruikte vraagtechniek.

Door steeds slechts de verdere indeling naar kenmerk 2 en kenmerk 3 te onderzoeken van dat gedeelte van het materiaal dat op een van de twee mogelijke wijzen op kenmerk 1 en vervolgens op een van de twee mogelijke wijzen op kenmerk 2 reageert, komt de auteur niet toe aan een volwaardige meerdimensionale ordening van zijn materiaal in het meerdimensionale classificatieschema. Men kan zien, dat hij met zijn analyse slechts twee van de acht mogelijke klassen bereikt en voor het overige op verschillende hoogten van de boom in de takken blijft hangen.

Het zal duidelijk zijn dat hier, ondanks H.'s beweringen van het tegen-

deel, van een typologie oftewel van een gereduceerde meerdimensionale ordening geen sprake kan zijn. De auteur komt zelfs niet toe aan een volwaardig uitgewerkt meerdimensionaal classificatieschema, laat staan aan een meerdimensionale ordening van al het materiaal, laat staan aan een reductie hiervan. Overigens zal nu ook duidelijk zijn waarom het getallenvoorbeeld van figuur 3 en 4 zodanig is gekozen, dat de kenmerken het patroon van een Guttman-schaal vertonen. Wanneer men figuur 3 met figuur 5 vergelijkt, dan ziet men dat de auteur door de aard van zijn procedure een ideaal Guttman-patroon aan het materiaal heeft opgelegd.

Ondanks het feit dat de gevolgde werkwijze niet tot een typologie leidt, kan door de aard van de vragen toch nog een zinvolle ordening van het uitgezeefde materiaal verkregen worden. Het ordeningspatroon zou dan weergeven, dat

20 van de 100 niet aan kenmerk a voldoen;

30 van de 100 wel aan kenmerk a, maar niet aan kenmerk b voldoen;

20 van de 100 wel aan kenmerk a en b, maar niet aan kenmerk c voldoen;

30 van de 100 aan kenmerk a, b en c voldoen.

De schrijver zou dan een sluitende, eenduidige, niet-overlappende indeling van zijn onderzochte eenheden hebben verkregen, al zou dat dan ook slechts het geval zijn geweest doordat dit patroon door de aard van de werkwijze aan het materiaal is opgedrongen.

Maar ook deze weg is de schrijver niet ingeslagen. En daarmee komen wij aan het raadsel van de zesdeling. Het blijkt dat de zesdeling is geconstrueerd op basis van de drie cellen, die links in figuur 5 zijn omlijnd, nl. 30 a b c, 50 a b en 80 a. Nu is uit figuur 5 al direct duidelijk, dat bij deze driedeling geen sprake is van een sluitende, eenduidige, niet-overlappende indeling. De drie cellen geven immers opeenvolgende fasen aan van een uitziftingsproces, zodat de 30 eenheden met kenmerken a, b en c een deel vormen van de erbovenstaande 50 met kenmerken a en b, welke weer geheel zijn opgenomen in de 80 met kenmerk a. Op deze niet-sluitende, dubbelzinnige en overlappende driedeling, wordt dan weer toegepast:

'Een vierde indelingscriterium, dat in het artikel eveneens expliciet genoemd werd, (...) de tweedeling in partijen waarvan respectievelijk wel of niet een hoger percentage kiezers dan van de steekproef als geheel (m.a.w. een meer dan gemiddelde percentage) antwoordde "Dat is zo", "Dat is een reden" of "Dat is de belangrijkste reden".'

(p. 76)

Met andere woorden een niet in figuur 5 weer te geven criterium wordt op elk van de drie cellen afzonderlijk toegepast om een zesdeling te verkrijgen waarna, zoals op pag. 77 blijkt, ditzelfde criterium weer op de drie cellen gezamenlijk wordt toegepast om een tweedeling te

krijgen... Waartoe leidt deze grillige procedure?

Laten wij eens kijken naar de zogenaamde vertrouwenspartijen, waarvan de indeling tot stand komt als gevolg van een analyse van de antwoorden op de uitspraak: 'Ik heb veel vertrouwen in de leiders van de partij'.

Uit tabel 5 en 6 op pag. 315 en pag. 316 van Acta Politica, II, afl. 4, en uit tabel 12 op pag. 31 van 'De Nederlandse kiezers in 1967' is af te leiden welke kiezers op diverse partijen tot een hoger percentage dan alle ondervraagden in de steekproef komen op de antwoorden 'Dat is zo', 'Dat is een reden' en 'Dat is de belangrijkste reden'. Een gedeelte van het materiaal uit die drie tabellen is hier samengevat in tabel 1.

Tabel 1

'Ik heb veel vertrouwen in de leiders van deze partij'

	1 dat is de belang- rijkste reden	2 dat is een reden	3 dat is zo
Alle ondervraagden	15%	45%	78%
KVP	18%	44%	78%
AR	19%	57%	94%
VVD	21%	48%	79%
D'66	30%	51%	78%

Ter herinnering zij opgemerkt dat de drie kolommen overeenkomen met de drie linkercellen uit fig. 5 en wel zodanig dat kolom 1 overeenkomt met cel 30 a b c, kolom 2 met cel 50 a b en kolom 3 met cel 80 a. Dat betekent, om ons te beperken tot de eerste rij van tabel 1, dat de 15% van kolom 1 deel uitmaakt van de 45% van kolom 2, welke weer deel uitmaakt van de 78% van kolom 3. Alleen die partijen worden bij H. vertrouwenspartijen genoemd, die in *alle drie* de (samenhangende!) kolommen boven het algemene gemiddelde komen.

Hier valt dus in de eerste plaats de KVP af, omdat deze in kolom 2 onder het gemiddelde blijft en in kolom 3 slechts gelijk komt aan het gemiddelde.

Wel vertrouwenspartijen zijn AR en VVD; maar D'66, de partij die in het verdere uitziftingsproces het hoogste percentage (30) haalt, wordt geëcarteerd omdat in kolom 3 slechts een even hoog percentage als het algemeen gemiddelde wordt bereikt.

Er is geen partij waarvan een zo hoog percentage van de kiezers opgeeft dat het vertrouwen in de leiders van de partij de belangrijkste reden is om op die partij te stemmen, maar H. zegt in Acta Politica, p. 319, dat D'66 de enige partij is 'die in de typologie ontbreekt':

'Blijkbaar zijn de voorstellingen en beweegredenen van D'66-kiezers ten aanzien van hun partij dus (nog) minder gelijkgericht dan die binnen andere partijen. Dit is waarschijnlijk gedeeltelijk te verklaren uit het feit dat D'66 een nieuwe partij is.'

Volledig is het waarschijnlijk te verklaren uit de wonderbaarlijke ordeningsprocedures.

Samenvattend kan worden opgemerkt over de reeksen van typologieën:

- 1 Er is bij H. nog steeds geen sprake van een meerdimensionaal classificatieschema.
- 2 Er is bij H. nog steeds geen sprake van een meerdimensionale ordening.
- 3 Er kan dus bij H. nog steeds geen sprake zijn van een typologie in de gangbare betekenis.
- 4 De aard van zijn procedure legt een ideaal Guttman-patroon op aan het materiaal.
- 5 Bij de ordening hiervan is de verkeerde weg ingeslagen.
- 6 De driedeling (waaruit de zesdeling is geconstrueerd, waaruit de tweedeling wordt afgeleid) is niet-sluitend, dubbelzinnig en overlappend.
- 7 Deze procedure kan leiden tot het uitschakelen van partijen die in het uitziftingsproces volgens het opgelegde Guttman-patroon tot de hoogste percentages komen.
- 8 Dit leidt tot onjuiste interpretaties van deze uitschakeling.

EEN TYPOLOGIE VAN PARTIJEN, NIET VAN KIEZERS

door A. Hoogerwerf

Aan mijn artikel 'De Nederlandse kiezers en het partijstelsel'¹ heeft Daudt nu zoveel tijd en ruimte besteed, dat de lezers van Acta Politica in de verleiding zouden kunnen komen, te denken: 'Het moet wel een heel belangrijk artikel zijn geweest'. Om dit misverstand te voorkomen, herhaal ik nog eens wat aan het slot van het artikel werd opgemerkt, namelijk dat deze beschrijvende analyse van een deel der gegevens uit het verkiezingsonderzoek 1967 van de Vrije Universiteit slechts bedoeld was als een eerste stap naar verdere analyse en theorievorming, waarvan later verslag zal worden uitgebracht.²

Juist omdat het hier maar een verkennend artikel betrof, valt het mij tegen dat een zeer ervaren criticus als Daudt er in zijn twee uitvoerige

¹ Acta Politica, II, 4, 1966/1967, pp. 297-330.

² Acta Politica, II, 4, 1966/1967, p. 330. Zie ook pp. 298, 299.